

Az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteménye

Egy kiállítás margójára

Farkas Gábor Farkas

Az európai és a hazai könyvgyűjtemények 16. századi anyagai bő két évtizede kerültek az érdeklődés homlokterébe itthon és külföldön egyaránt. *Borsa Gedeon* programadó tanulmánya 1980-ban jelent meg az Országos Széchényi Könyvtár évkönyvében, amelyben kijelölte a következő évtizedek kutatási irányait. Az elmúlt évszázadoknak, s legfőképpen az utóbbi száz évnek köszönhetően az ősnymtatványok bibliográfiai feltárása hatalmas lépekkel haladt előre, s így természetsszerűleg adódott az új feladat: a már általánosan elfogadott régi nyomtatványok felső határaként megjelölt 1801 előtti időszak nyomdaterméséből a 16. századi kötetek könyvészeti feltárásának kell következnie. A Borsa által negyed évszázaddal megálmodott *Corpus librorum*

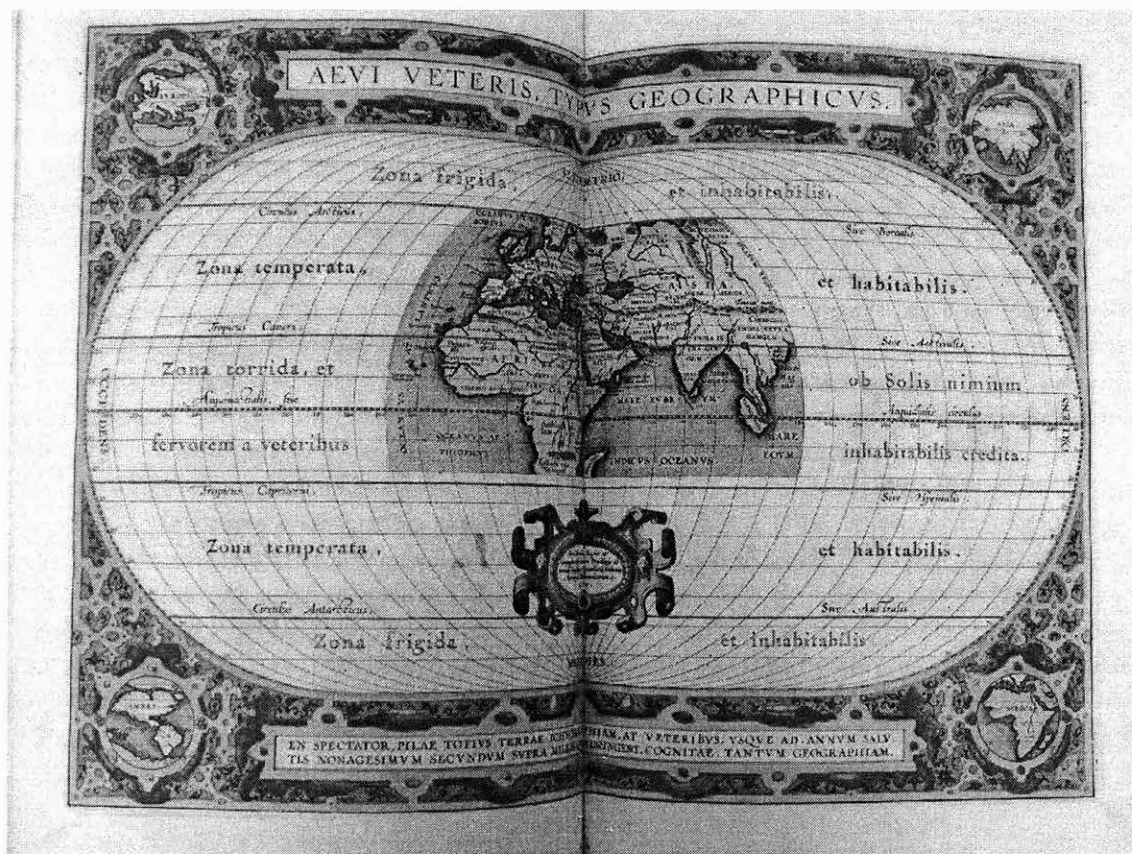
XVI. saeculi impressorum megvalósulása ugyan még a távoli jövő, de az elmúlt évtized nemzetközi és hazai példái, s az új, legfejlettebb technikán illetve a széles európai összefogáson alapuló munkálatok igen biztatóak.

A gyűjtemény rövid története

Az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményének korai története elválaszthatatlan az 1635-ben alapított nagyszombati jezsuita egyetem, illetve jogelődjeinek, a nagyszombati, znióváraljai és vágsellyei jezsuita missziók és kollégiumok bibliotékájának történetétől. Ennek a históriának az egyik fő jellegze-

tessége, hogy kényszerű és sok esetben tragikus magyar belpolitikai események alakították két és fél évszázadon keresztül, míg 1777-ben a Magyar Királyi Egyetem könyvtáraként állami intézménnyé vált. Ugyanis a mohácsi csatavesztés következményeként összeomlott a középkorban meggyökerezett művelődési intézményrendszer, s megszűnt az egyik legfontosabb szervezőerő: a budai királyi udvar. Szerepét a létfontosságú művelődésszervezés terén az erdélyi fejedelmek és a királyi Magyarország főnemessége vállalta át. Ezzel párhuzamosan összeomlott a katolikus egyház hierarchiája is, amely egyenesen következett a klérus jelentős képviselőinek halálából, a reformáció térnyeréséből és

az ország három részre szakadásából. Az ország közpő harmada török kézre került, Erdélyben pedig szekularizálták a püspökség javait. A magyarországi városok néhány évtized alatt protestánsokká váltak, s az ott megtelepedett szerzetesrendeknek nemcsak innen, hanem a hódoltság és erdélyi területekről is menekülniük kellett. Így a 16. század második felére a katolikus egyház kényszerűségből a viszonylag szűk királyi Magyarország nyugati részére mentette át és alakította újjá az intézményrendszerét. A földrajzi szempontból is kedvező fekvésű szabad királyi városok ekkor kerültek az előtérbe: Pozsony és Nagyszombat fontossága megnövekedett.

Világterkép Ortelius (1527-1598) *Theatrum Orbis Terrarum* c. művéből

Ide, a magyar városfejlődésben és a 16–17. századi távolsági kereskedelem meghatározó szerepet betöltő Nagyszombatba menekítették az esztergomi érsekséget és káptalant 1543-ban. A város kereskedelmi és egyházszerkezeti jelentősége mellett az oktatásügyben játszott szerepe is kiemelkedőnek bizonyult. *Oláh Miklós* esztergomi érsek megreformálni kívánta az oktatást, ekképpen kivette az iskolát a városi vezetés gondnoksága alól és az egyházi hatóság alá helyezte 1558-ban, amelynek felügyeletét maga látta el. Így szerette volna kinevelni a hitvitákban helytálló új katolikus papnemzedéket. Reformjának harmadik szakaszában az érsek egyetem-mé akarta fejleszteni nagyszombati iskoláját, s szándékának komolyságát jelezte, hogy megnyerte tanárnak az európai hírű *Nicasius Ellebodiust*. Oláh elképzelését igazolta a későbbi évtizedek expanziója, hiszen a századfordulóra már 245 iskolát üzemeltetett a jezsuita rend szerte a világban.

Ennek a katolikus megújulásnak az útját jelölte ki Trentóban a később nagy szerepet kapott Jézus Társasága. Már a kezdeti időszakban a jezsuiták érdeklődésének homlokterébe került a kedvező földrajzi fekvésű Bécs és Prága, s az ott létrehozott kollégiumok mintául szolgáltak a későbbi magyar alapításnak. Bár Oláh elképzelése nem valósult meg teljesen, mégis joggal tekinthetjük a 16. században alapított jezsuita kollégiumokat *Pázmány Péter* esztergomi érsek nagy ívű művelődés- és neveléspolitikai koncepciója előzményének. Mivel a nagyszombati egyetem másfél évszázadon keresztül meghatározta felsőoktatásunkat, s értelmiségképzésünket, így különösen nagy jelentősége van annak, hogy a budapesti Egyetemi Könyvtár, a nagyszombati egyetem jogutódjaként egyike azon kevés műemlék-könyvtárunknak, amely 16. századi alapítása óta őrzi a megmaradt régi állománya egy részét, a folytonosságot biztosítva több mint négy évszázadon keresztül.

A régebbi történeti szakirodalom szerint a könyvtárunkat *Pázmány Péter* alapította a jezsuita egyetem-

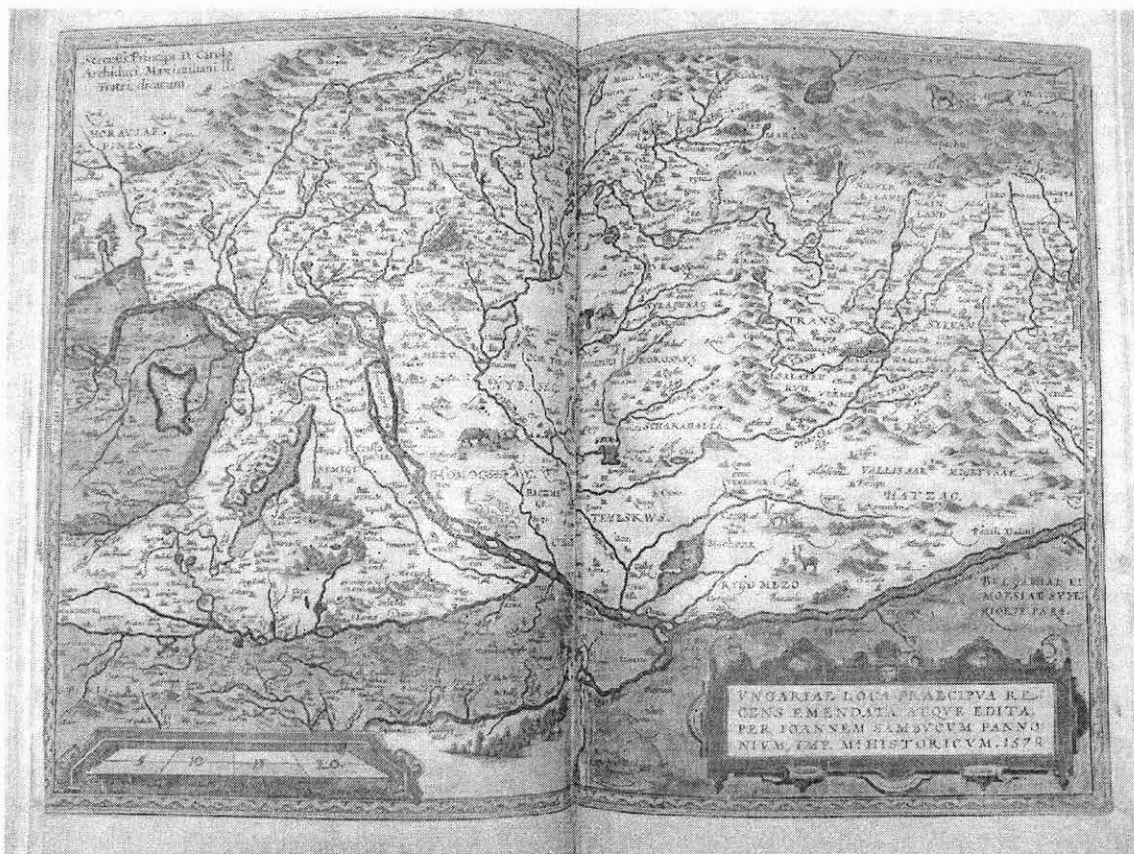
mel együtt 1635-ben. A félreértéseket *Dümmerth Dezső* tisztázta, s feltárta az egyetem alapítása előtti hét évtized könyvtártörténetét. Így az 1960-as évek elején az addigi kutatásokat megcáfolva kiderítette, hogy az Egyetemi Könyvtár genezise a 16. században alapított jezsuita kollégiumok állományaira vezethető vissza. A raktárak mélyéről előkerült régi könyvekben talált tulajdonosi bejegyzésekből világossá vált számára, hogy az egyetem alapítását megelőző időben beszerzett kötetek közül jó néhány – sok esetben kalandos utat bejárva – ma is a jogutód, az ELTE Egyetemi Könyvtárának birtokában van. Azt a könyvet, amelyet a jezsuita rend 1635 előtt szerzett be, s a tulajdonosi bejegyzés alapján a később egyetemmé vált nagyszombati jezsuita kollégium, illetve jogelődei birtokában volt, különgyűjteménybe sorolt be, s elnevezte *Antiquissima-gyűjteménynek*. Újszerű volt a kutatási módszerében, hogy felismerte, a még meglévő könyvek könyvészeti és egyedi feltárása mellett a jezsuita rendtörténetnek, s a könyvtár két 17. századból fennmaradt katalógusának együttes vállalása hozhat csak eredményt. Természetesen a kéziratos katalógusok, kiadott és kiadatlan rendi források elemzése és a megmaradt kötetek feltárása mellett megkerülhetetlen más forrástípusok bevonása, gondolunk itt az egyetemi matrikulákra, nyomdaterméket bemutató katalógusokra, jezsuita ajánló- cenzúrajegyzékekre és a kiadott tézisfüzetekre.

A jezsuita rend oktatáspolitikájának fő célja egy egységes nemzetközi iskolarendszer létrehozása volt. Ennek lényege abban foglalható össze, hogy egy olyan központi tananyag, tanterv, osztályszerkezet és oktatási módszer kidolgozását látták kívánatosnak, amelyet majd minden ország jezsuita iskolájában egyformán alkalmazhatnak. Pedagógiai szakértőik 1586-ban készültek el a tervezetükkel, majd több mint egy évtizedes kísérletezés után 1599-ben véglegesítették. Két jelentős újítás figyelhető meg az iskola szerkezetének alakításában: egyrészt pontosan meghatározta, kibővítette és megal-

kotta a gimnázium és a teológiai stúdiumok közötti filozófiai tagozatot, másrészt különválasztotta a gimnáziumot a teológiát és a filozófiát magába foglaló akadémiától. S emellett szükséges kiemelni az iskolai színjátszás kettős nevelési célját, mint a korszak legjelentősebb pedagógiai újdonságát: egyrészt a tanulók szórakozva mérhették le retorikai és nyelvi képzettségüket, másrészt a vallási és erkölcsi tanítás közérthető és megnyerő formában jutott el a hallgatósághoz.

A sikertelen első nagyszombati korszak után a királyi Magyarországra való visszatérésre csak 1586-ra sikerült biztosítani a hátteret. *Draskovich György* kalocsai érsek közbenjárására II. Rudolf király a

turóci prépostságot adományozta a jezsuitáknak, amit IV. Béla király alapított a premontrei rend számára 1248-ban. A két földbirtokot jelentő Turóc megyei Znióvárálja és a Nyitra megyei Vágsellye megfelelő anyagi bázisnak látszott az újrakezdésre. Már 1585 februárjában felvetődött, hogy a katolikus ügyek előmozdítására új kollégiumot kellene alapítani, amelynek működését a turóci prépostság jövedelme biztosította volna. A javadalmakat azzal a kikötéssel ruházták a rendre, hogy azok hozamából új kollégiumot indíthassanak a magyar fiatalok számára. A jezsuiták ünnepélyes beiktatása ez év nyarán megtörtént Vágsellyén, ahol rezidenciát alakítottak ki. Majd a távolabb fekvő Znióváráljára

Wolfgang Lazius Magyarország térképe Ortelius térképgyűjteményéből

költöztek, amely már a középkor óta a prépostság központja volt. A rossz fekvés, mostoha és ellenséges környezet miatt a tervbe vett kollégium alapítása és az oktatás beindítása három évig elhúzódott. A félreeső és rendkívül kedvezőtlen adottságokkal rendelkező vidék nem bizonyult megfelelő terepnek az új iskoláztatási rendszer meghonosítására. A rezidencia létesítésének évében (1586) kiadott *Ratio studiorum* leszögezte, hogy a jezsuiták fegyvertelen katonák könyvek nélkül. Ebben a szellemenben történt meg a könyvtár fejlesztése is. A jezsuita kollégiumokban mindig törekedtek arra, hogy az iskola szervezésével párhuzamban a könyvtár ügyét is megoldják, vagy új könyvtárat alapítottak, vagy régebbi gyűjtemény állományát alakították át az oktatás szempontjából, s igyekeztek külföldi vásárlások vagy adományozások révén nagyobb könyvmennyiséghez jutni.

Egy évtizednyi oktatás után a jezsuiták Bécshez és Pozsonyhoz is közel fekvő Vágsellyére költöztek Znióvárjáról, amely a közlekedési útvonalaktól kissé messzebb és ellenséges környezetben feküdt. Az 1602-es pestisjárvány ismét felvetette azt a gondolatot, hogy melyik lenne a legalkalmasabb hely az oktatás számára. Vágsellye mellett nemcsak a kedvező földrajzi helyzet szólt, hanem az iskola fenntartásának költségei is biztosítottabbnak tűnt. Missziók szervezésére alkalmasabb kollégiumba még Ausztriából is jöttek a magyar nyelv tanulása céljából. A jezsuita iskolarendszer még jó ideig vonzó a környékbeli fiatalok számára, s rendkívül hatékony eszköz a térítésre. Ezt a helyzetet tovább színesítette az 1602-ben alapított Mária kongregáció tevékenysége. Nem véletlenül emeli ki a szakirodalom a kongregáció jelentőségét, amely még a hatékony iskolarendszeren is túlmutatott. A kongregáció tevékenysége egy új városi, ún. lelki elit megformálását tűzte ki célul, eljutva minden társadalmi réteghez, szakmához, céhhez. Értéküket emeli, hogy a tudós társaságokról, városi olvasókörokről keveset tudunk ebből a korszakból, s ezek az adalé-

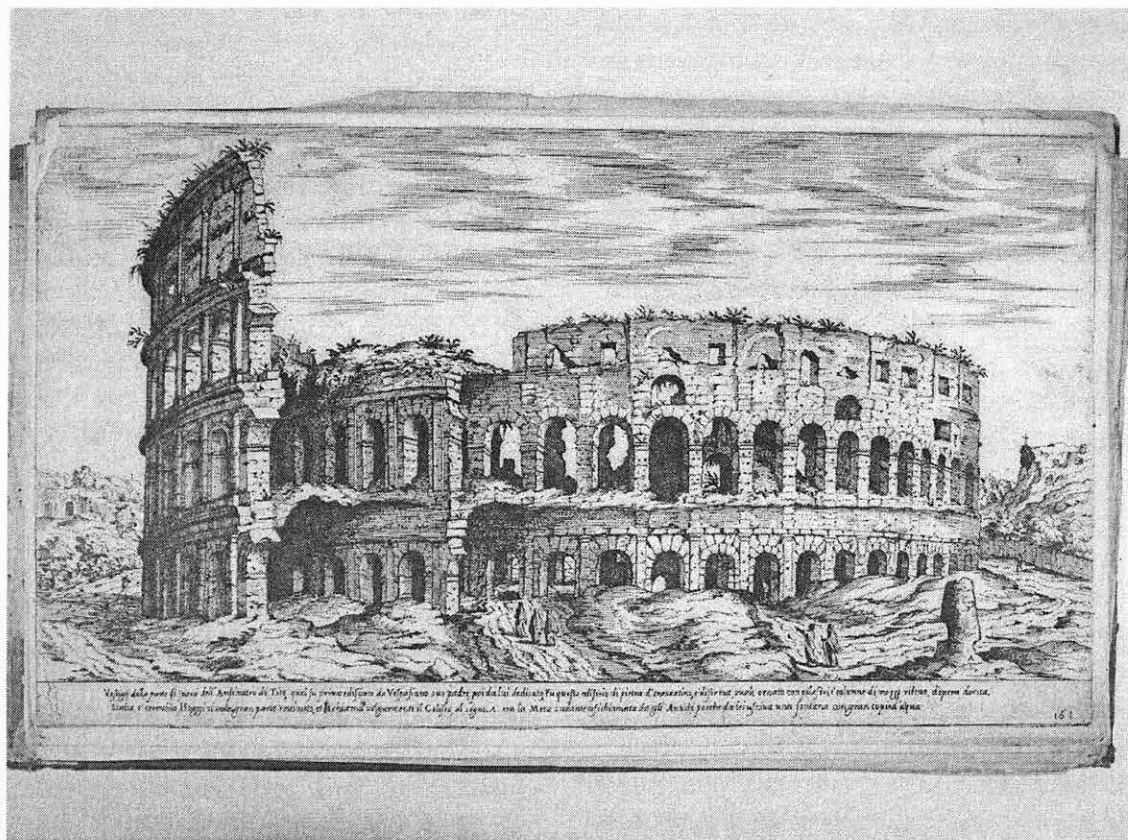
kok továbbgazdagítják a társasági élet szerves részévé váló olvasást és a művekről való elmélkedést, vitatkozást. Bocskai István csapatai 1605 elején elérték a Felvidéket, s Pozsony felé közeledtek. A kollégiumban a tanítás abbamaradt, először a tanulók, később pedig már a rendtagok is elmenekültek. Tavasszal a hajdúk felgyújtották a kollégium épületét, a jezsuiták ingóságukkal, természetesen a könyvtárral együtt a Dunán Bécsbe menekültek, ám az út során a rakomány egy része a folyóba veszett.

Az egy évvel később megkötött bécsi béke kimondta, hogy a rend nem birtokolhat többé javakat az országban. A rövid bécsi tartózkodás után a könyvtár töredéke 1607-ben ismét Nagyszombatra került, ám a kollégium megnyitására még nyolc évet kellett várni a kedvezőtlen politikai légkör miatt. *Forgách Ferenc* esztergomi érsek mellett már ekkor ott tartózkodott állandóan két jezsuita: Pázmány Péter, a későbbi esztergomi érsek és *Dobokay Sándor*, a vágsellyei kollégium rektora, akiket a provinciális a turóci prépostság elveszett birtokainak ügyeiért küldött az esztergomi érsek mellé. A bécsi béke pontjainak megerősítésekor (1608) a jezsuita rend számára jövedelem nélkül maradván, lehetlenné vált, hogy nagyobb számban itt legyenek. Ezzel párhuzamosan mégiscsak elkezdődött a letelepítés előkészítése. *Forgách* számára Nagyszombat püspöki székhelyként is alkalmas lett volna, hiszen az esztergomi érsekség és a káptalan 1543-ban ide, Nagyszombatra menekült. Znióvárja ellen szólt a nehéz megközelíthetőség, Vágsellye ellen pedig a pusztítás és a török közelsége. Végül a nagyszombati kollégiumot 1615-ben nyitották meg, s egy ígéretes fejlődési szakasszal zárult az Egyetemi Könyvtár korai története, amelynek záróaktusaként megalapították a későbbi egyetemet, amelyhez II. Ferdinánd hathatós segítségére is szükség volt, mert VIII. Orbán pápa, mivel az orvosi és a jogi kar hiányzott, vonakodott az alapítást támogatni. Az esztergomi érsek elképzelése mégis valósnak bizo-

nyult, aki az Európában működő kétfakultásos jezsuita egyetem típusát kívánta a városban létrehozni, teljes képzést adva mind a két karon. Az alapstúdiumot a bölcséleti fakultás elvégzése jelentette, s utána következhetett a teológiai képzés. Pázmány így a nemesi ifjakat elsősorban arra szerette volna ösztönözni, hogy a filozófiai tagozatot végezzék el, amely a világi pályához elegendő.

A bibliotékánk szervesen illeszkedett az 1635-ben alapított felsőoktatási intézmény teljes szerkezetébe, csakúgy, mint az egyes karok, az 1669-ben létrehozott jogi-, illetve a száz évvel később alapított orvosi kar, illetve a nemesi kollégiumok, a csillagvizsgáló és az egyetemi oktatást is kiszolgáló nyomda. 1761-ben szentelték fel ünnepélyes keretek között

az újabb könyvtárhelyiséget, ahonnan könyvtárunkat a rend feloszlata után négy évvel, 1777-ben Budára költöztették. A jezsuita rend hatékony könyvtárpolitikájának köszönhetően a 18. század végére több mint 15 ezer kötetre növekedett az állomány. A könyvtárral szorosan együttműködő nyomda saját kiadványaiból mindig biztosított példányt az alacsony fejlesztési költségek ellensúlyozására. A gyarapítás céltudatosságát érdemes kiemelni, hiszen az alapvető munkákat több kiadásban szerezték be, s törekedtek arra, hogy a sorozatok (*Acta Sanctorum*) és a több kötetes munkák is hiánytalanul kerüljenek fel a raktár polcaira. Az eddigi elemzések azt mutatják, hogy a rend általános irányvonala mellett az egyes tudományos irányza-

Etienne Du Perac (1535-1604) Róma nevezetességeit bemutató munkájából az Colosseum képe

tok (newtoni fizika), illetve a nevezetes tanárok (*Pray György*) hatása mellett a Mária Terézia által szorgalmazott oktatási reform (1753) hatása is kimutatható.

A jezsuita rend 1773-as feloszlata után az egyetem és vele együtt a könyvtár állami intézménnyé vált. A Magyar Királyi Egyetem új székhelyeként a központi fekvésű és történelmi múltú Buda látszott a legalkalmasabbnak. A költözéssel párhuzamosan egy másik – nem kevésbé bonyolult – gonddal néztek szembe: a feloszlátott rendházak könyvanyagát vették leltárba, s a nagyszombati anyaggal együtt az új helyére szállították. Nem sokáig maradt a budai várban a könyvtár, 1784-ben Pestre, a Barátok terén álló ferences zárda mellé költözött a rendfeloszlátások során keletkezett óriási könyvmennyiséggel. A 18. század végére becslések szerint 22 ezer kötetes lehetett ez az állomány, amelynek a nagy része a fölöszlátott pálos, kamalduli, trinitárius, ferences, szervita, premontrei, domonkos, ciszter, kapucinus és egyéb rendi gyűjteményből került könyvtárunk raktáraiba. Az állomány gyarapítására a szűkös anyagi helyzet miatt az 1780-ban megkapott kötelese példány-szolgáltatás biztosított elvileg lehetőséget. A Ferenciek terén 1876-ban adták át a barokk könyvtáráépítési hagyományokat fellevenítő könyvtárpalotát, ahol a költöztetéssel párhuzamosan nekiláttak elkészíteni az új szakkatalógust 11 főszakkal, amelyet 3–8 további alszakra bontottak. Megkülönböztették a magyar és az idegen nyelvű műveket, amelyeket a helykihasználás miatt, nagyság szerint, octavo, quarto és folio méretben raktak fel a polcokra. Ez a müncheni szakrend az 1940-es évek végére teljesen elavult, s 1950-ben indult csak el a mai napig használatos új feldolgozási rendszer, amely során új betűrendes és tárgyszó katalógus épült ki, s bevezették a numerus kurrens raktározási rendszert.

A gyűjtemény feltárása

Mivel az ún. antikva-állományt a kéziratokhoz és az ősnymotatványokhoz képest régebben nem kezelték elkülönítve a könyvtárak többségében, így majdnem minden esetben a raktári leválogatás volt az első feladat, amellyel szembe kellett nézni. Az Egyetemi Könyvtárnál az új gyűjtemény kialakításában fontos szerepet játszott egy váratlan állománygyarapítás és az előbb említett numerus kurrens jelzetekre való áttérés. A könyvtár történetében szerencsés fordulat volt, hogy az akkori főigazgató, *Mátrai László* előválogatási jogot kapott abból az anyagból, amely az 1950-es évek elején feloszlátott szerzetesrendek könyvtáraiból a Népkönyvtári Központba zúdult be, hogy a fontosabb 16. századi nyomtatványokat egy megelőlegezendő valláskritikai stúdium számára megszerezze. Másrészt az ekkor kialakított új jelzetelés egy új raktári rend bevezetését is jelentette, így leválogatták és elkülönítették a nagyraktárból a 16. század első felében kiadott köteteket. Sajnos helyhiány miatt a század második felének leválogatása egy fél évszázaddal későbbre húzódott, s a vetustissima-gyűjteményben (ahogyan az 1501–1550 közötti nyomtatványokat nevezték) kialakított sajátos raktári rend rengeteg gondot okozott a visszakereshetőség és a feldolgozás szempontjából a következő időszakban. Ennek az új elképzelésnek a legfőbb rendezőelve az volt, hogy a gyűjteményt időrendbe állítva helyezték el a raktárban. Így nem számoltak azzal a problémával, hogy főleg a kérdéses század első felére oly rendkívül jellemző volt a kolligátum, ami bonyolult utaló rendszert eredményezett az új raktári rendben és az átjelzetelésben.

Az Egyetemi Könyvtár 1990-ben kapcsolódott be az országos antikva-programba, amely kiegészült a hagyományos, úgynevezett alapkatalógus építésével, így az egyes kötetekről nemcsak a részletes könyvészeti feltárások készültek el, hanem a példányleírások is. S végül, mint a legtöbb közgyűjtemény

mény, könyvtárunk is eljutott arra a pontra, hogy megkísérelje régi állományának egy része vagy az egész gyűjtemény hagyományos feltárását új, modern feldolgozási formával is kiegészítse. A fent említett anomáliáknak a kiküszöbölésére hozta létre a könyvtár vezetősége 2000-ben a Régi Nyomtatványok Osztályát, amelynek első rendű feladata lett immár a teljes antikva állomány leválogatása, majd a hagyományos és a számítógépes feltárás elkészítése. A feladat magába foglalta a kötetek összegyűjtését különböző raktári egységekből a régi nyilvántartás alapján. Mivel szembesülnünk kellett ennek hiányosságaival és esetlegességeivel, így elkerülhetlenné vált a muzeális értékű nagyraktári állomány kötetekről kötetekre történő átnézése is. Ez szerencsés módon egybeesett az Egyetemi Könyvtárban több éve folyó állományrevízióval, s így nemcsak a szakrendi anyagból sikerült – első körben – a 16. századi anyagot leválogatni, hanem a numerus kurrens raktárakból is kerültek elő antikvák.

Az új osztály gyűjtőkörének kialakításakor az egyik alapvető szempont a nyelvi, helyi, személyi és tárgyi hungarikum szétválasztása volt. Míg a Ritkaságtárban maradtak az RMK I–III-as köteteibe illeszthető nyomtatványok, addig a tárgyában Magyarországgal foglalkozó könyvek a Régi Nyomtatványok Osztályához kerültek, s beleolvadtak a megfelelő antikva vagy barokk gyűjteményekbe. Így tehát az Egyetemi Könyvtár két osztályának, a Kézirat- és ritkaságtár, illetve a Régi Nyomtatványok Osztálya gyűjtőköri szétválasztásakor a konzervatív, hagyományőrző szemlélet dominált. A gyűjtőkörünkbe került minden 1501–1800 között, külföldön, nem magyar nyelven nyomtatott kötet, amelynek szerzője és/vagy szellemi közreműködője (fordító, kiadó, előszóíró, társszerző) nem magyarországi személy. A 16. századi gyűjteményünk több, formai, tartalmi, nyomdászati, raktározási és történeti szempontból elkülönített kollekciónak egyesítésével jött létre. A számát tekintve a legkisebb gyűjtemény az aprónyomtatvány volt, amely 200 kötetnél valamivel

több művet foglalt magába, ám értékét növelte az a tény, hogy a reformáció vitairódmát, illetve a török harcokkal kapcsolatos tudósítást tartalmazott. Nyomdászati jellegű gyűjteménynek tarthatjuk a vetustissima-kollekciót, hiszen a nyomtatási évet alapul véve, bibliográfiai egység alapján állították fel a közel 4000 kötetet. Jellegzetes, tartalmi szempontból különálló anyag volt a 250 kötetes magyar vonatkozású állomány, amely témájában Magyarországgal foglalkozó nyomtatványokat gyűjtötte össze. A különösen gazdag és nemzetközi mércével is jelentős 16. századi kötetek egy számottevő hányada a könyvtár ősellományába, a már említett antiquissima-gyűjteménybe tartozott. A megmaradt 300 kötet jól tükrözi a kollégium, s a későbbi egyetem tanulmányi jellegét, többségük antik auktorok, humanista szerzők, jezsuita szakírók színvonalas kiadásai, vagy Biblia-kommentárok, jogi-, orvosi- és természettudományos alapművek. A fennmaradó, hozzávetőlegesen 4000 kötet a muzeális, szakrendi könyvraktárból, illetve ennek egynegyede a numerus kurrens raktárakból került az új gyűjteménybe.

Az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteményének létrehozásának első legfontosabb kérdése az volt, hogy hány kötetből fog állni az új gyűjtemény. Mivel a később kialakítandó raktári rend előfeltétele egy komoly raktárrendezés volt, revízióval egybekötve, így mindenképpen meg kellett becsülni a leendő állomány méretét. A szakmában közkezen forgó információkat, s a vetustissima-állomány nagyságát alapul véve 8000 bibliográfiai egységre saccoltuk meg a 16. századi nyomtatványok számát. Ez a szám megegyezett a szakirodalomban felállított incunabula:antikva 1:8 aránypárjához, hiszen könyvtárunk ősnomtatvány-állománya 1100 kötetből áll. A munka befejeztével elmondhatjuk, hogy a várákosunkat meghaladta a végeredmény, mivel az Egyetemi Könyvtár antikva-gyűjteménye 7200 kötet 16. századi könyvet foglalt magában, amely több mint 9400 bibliográfiai egységet takar a számos kol-

ligátumnak köszönhetően. Ezzel a számmal könyvtárunk az Országos Széchényi Könyvtár után a második legnagyobb antikva-kollekcióval rendelkezik Magyarországon.

A gyűjtemény bemutatása

A kiállítás anyagának összeállításakor arra törekedtünk, hogy az antikva-anyagot a lehető legszínesebb oldaláról mutassuk be a látogatóknak. Természetesen vállaljuk azt, hogy ez egy szubjektív válogatás, amely tükrözi a Régi Nyomtatványok Osztálya ízlését, mi az, ami szívünkhöz közelebb áll, melyik kötettel való foglalatosság jelentett különleges élményt vagy bosszúságot számunkra, gondolva itt arra, hogy nem egy esetben heteket vett igénybe egy-egy nyomtatvány pontos azonosítása, a possessorok elolvasása, vagy a kötés leírása. Az itt szereplő kötetek egy része történeti gyűjteményünk fő tulajdonságát emeli ki, nevezetesen a kollekció tanulmányi jellegét, a magas szintű jezsuita oktatást segítő kiadásokat.

Elsősorban a klasszikus görög és latin auktorok humanista filológiával gondozott szövegeit találhatjuk meg a vitrinekben, például Henri Estienne, a korszak talán egyik legnevezetesebb gréciástájának és genfi nyomdásznak Thükidész-, Appianosz-kiadását vagy híres epigramma-válogatását. Egy korai aldina, Juvenalis Manutius-féle 1501-es kiadása sűrű jegyzeteivel és margináliáival mutatja a 16. századi grammatika tanulásának a módját. Zenetörténeti csemege Nikolaus Wollick első német földön megjelent latin nyelvű zenei tankönyve, amelyet a kölni Heinrich Quentel kiadásában jelent meg 1501-ben. Magyar vonatkozása miatt is érdekes Philippus Beroaldus, neves itáliai humanista Apuleius szövegkiadása, amelyet Váradi Péter kalocsai érseknek ajánlott a támogatásáért.

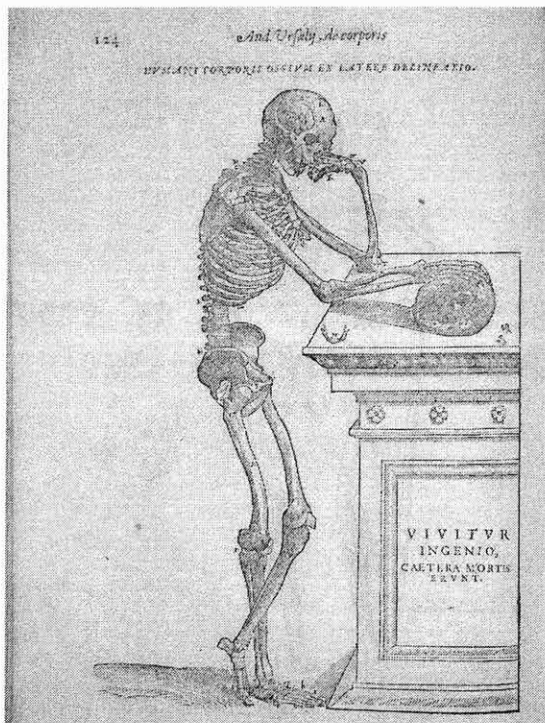
Törekedtünk arra is, hogy a Magyarországon nehezen vagy egyáltalán el nem érhető köteteket is meg-

mutassunk a szélesebb közönségnek, utalva Amerigo Vespucci 1504-es kiadású művére vagy Szervét Mihály egy nagyon korai orvosi munkájára, a szirupok készítésének módozatairól. Ez a kötet kiválóan demonstrálja Szervét jártasságát a görög orvostudományban, s több ponton korrigálta Galénosz tévedéseit. Említésre méltó kötet az Újvilág és egyéb távoli országok leírásának viszonylag korai, bázeli kiadása Johan Herwagen műhelyéből. Simon Grynaeus német filológus gondozásában jelent meg a kötet, aki Melanchthon barátjaként például a budai iskolában is tanított rövid ideig. Bazelben a görög nyelv tanára lett, s részt vett az első helvét hitvallás szerkesztésében is. A válogatott szöveggyűjteményben érdekességeket olvashatunk Etiópiáról, Perzsiáról, Indiáról, a Szentföldről, a tatárok országáról, és az oroszokról. Viszonylag kevés példányban található meg John Dee angol alkimista és matematikus művei a hazai könyvtárakban. A kiállításon egy frankfurti kiadása szerepel Johann Wechel és Peter Fischer nyomdájából. Művét II. Miksa császárnak ajánlotta, címlapon az ismert szövege olvasható latinul: „Aki nem érti, az tanuljon vagy hallgasson.” Tudománytörténeti szenzáció az a kézirat, amely az egyik antikva-kolligátum után kötöttek, feltehetően még a 16. század végén. Kaspar Peucer német matematikus és csillagász és Friedrich Widebrand a wittenbergi iskolamester és lelkész mérései és asztrológiai jóvendőléseit tartalmazza az 1572-ben felbukkant Tycho Brahe-féle szupernóvával kapcsolatban. A kötet eredetileg Matthias Flacius Illiricus horvát származású hebraista és teológus tulajdonában volt. A könyvet egy 15. századi kódextöredékbe kötötték. A kiállításon megtalálható még a fent említett Tycho Brahe dán származású csillagász nevezetes gyűjteménye a korszak legjelentősebb csillagászaival folytatott levelezéséből, amelyben érdekes leírásokat olvashatunk az 1572-es szupernóva és az 1577-es üstökös megfigyeléseiről. A kötet Brahe által alapított Uranienborgban jelent meg Hven szigetén, a szerző kiadá-

sában. E sorba kívánczik még Heinrich Cornelius Agrippa von Nettesheim német humanista gyűjteményes műveinek titokzatos első kiadása, amely a strassburgi Lazarus Zetzner adhatott ki 1600-ban, s az impresszumban Lyont, s a Beringen-fivéreket tüntette fel, valószínűleg az 1550-ös kiadás nyomán, amelyet valóban a lyoni nyomdászok adtak ki adtak ki.

A mindennapi régikönyves munka izgalmas járuléka a különböző tulajdonosi bejegyzések megfejtése, ezek közül mutatunk be néhányat, amelyek a magyar művelődéstörténetben is kitüntetett szerepet kaptak, mint például Istvánffy Miklós, Otrókócsi Fóris Ferenc, Batthyányi Boldizsár, Nádasdy Ferenc, Nicasius Ellebodus, Zsámboky János, Bojti Veres Gáspár, Anton Fugger, Gyulai Pál vagy Háportoni Forró Pál possessorát.

Annak érdekében, hogy a kiállítás esztétikai élményekkel is szolgáljon, ezért kiválasztottuk a leghíresebb metszetes köteteket és a különleges kötéseket, mint például a Miksa császár életéről szóló Theuerdank-ot, Andreas Vesalius anatómiáját, Étienne Du Perac Róma antik emlékeit bemutató gyönyörű kötetét vagy Daniel Specklin vármetszeteit. A kötetek között megtalálhatunk 15. századi kódextöredéket, budai, nagyszombati vagy habán könyvkötő műhelyből kikerült iparművészeti remekműveket is.

Illusztráció Vesalius (1514-1564) 1575-ben Nürnbergben megjelent könyvéből

(A kiállítás 2003. november 18. és 2004. április 15-e között várta látogatóit az ELTE Egyetemi Könyvtár nyitva tartási ideje alatt.)

Az Egyetemi Könyvtár földrajzi gyűjteményének 16-18. századi nyomtatott térképeiből és metszeteiből nyílt kiállítás 2004. április 20-án a könyvtárban. A kiállítás május 14-ig látogatható.

Nemzetközi konferenciát rendezett az Egyetemi Könyvtár 2004. április 21-23-án a 15-18. századi nyomtatványok feltárasának és digitalizálásának kérdéseiről.
(www.konyvtar.elte.hu/hirek/rendezvenyek/index.html)